

Egy törvényesített forradalom polgára

László Elek: *Egy Gyulafehérvári Polgárnak Naplója az 1848/9. évi forradalom alatt.*

S. a. r.: Sávai János. Szeged, 1998.

Az 1848-49-es szabadságharc 150. évfordulója alkalmából számos feldolgozás, tanulmány és forrásközlés jelent meg. Ezek között is külön figyelmet érdemelnek azok a visszaemlékezések, amelyeket eddig a történeti kutatás nem, vagy csak részben ismert. Sávai János, a szegedi Hittudományi Főiskola pedagógia szakos oktatója arra vállalkozott, hogy „1848/49-es dokumentumok Erdélyből” címmel új forráskiadvány-sorozatot indítson meg. Ennek a sorozatnak első köteteként jelent meg a boltokban László Eleknek (1797?-1852), a Csanádi püspökség egykori uradalmi ügyvédjének a visszaemlékezése. A naplói 1848. május 7-től 1849. május 18-ig követi a gyulafehérvári eseményeket, majd ezt követően még két toldalékot is fűzött hozzá. Először csak az 1848. október 21-i eseményeket akarta megörökíteni, amikor „reggeli öt óraker irtóztató láрма, kiabálás, egy-egy lövés” közepette néhány ezer román rátámadt a városra, de miután Erdélyt is hadi törvények alá vetették (1848. október 18-án), elszánta magát a naplói írásra.

Ez az élmény, a gyulafehérvári magyar lakosság mintegy 150 (!) főnyi nemzetőrsége ellen mozgósított több ezer román népfelkelő, akiknek a bevetésére a vár közelsége miatt katonailag semmi szükség sem volt, László Elek állásfoglalását, véleményét is döntően befolyásolta. Hiszen ő mindenekelőtt polgár volt, törvénytisztelő polgár. Ezért olvasta elkécserebben 1848. december 8-án, hogy maga az uralkodó is pártütőknek nevezte a magyarokat (28. o.). Ezért jegyzi fel örömmel néhány nappal később azt az (ál)hírt, hogy az új uralkodó, Ferenc József megegyezett a magyarokkal (32. o.). A magántulajdon épségének megőrzését mindig elítélően említette (62. o.). Törvénytisztelő polgár volt, aki szerint az áprilisi törvényeket

védő magyarok jogos és törvényes önvédelmi háborút folytattak a törvényt eláruló román népfelkelők és szövetségescik ellen (57. o.). A törvénytelen útra tévedt császári házzal szemben törvényesnek tartja az Országos Honvédelmi Bizottmány megalakulását (49. o.) és a trónfosztást is (156-157. o.). Mintha csak Deák István „törvényes forradalmá”-nak vegytisztá képlete állna előttünk, olyan logikusan kapcsolódik össze magyar és polgár, törvénytisztelő és a sajátos erdélyi viszonyokhoz alkalmazkodó liberalizmus, folyamatosság és a zsarnokság elleni önvédelem igénye, a köztársaság kikiáltásától való félelem és a köztársasági elvek vállalása a naplói gondolatrendszerében.

László Elek nem csak polgár, ő magyar polgár. A Gyulafehérvárra menekülőktől értesül az erdélyi polgárháború véres jelenségeiről, amelyek időnként keserű kifakadásokra ösztönzik. Hevesen ellenzi a román közigazgatási nyelv esetleges bevezetését, és néhány – egyébként helytálló – érveléssel rávilágít a román nemzeti propaganda gyenge oldalaira is (pl.: Erdélyben nemcsak román jobbágyok éltek, hanem magyarok is stb. (92. o.)). Mint kortárs a polgárháború fő okát ő is az „uszítás”-ban látta, s ennek megfelelően következtetett a megoldásra is. Eszerint fel kellene világosítani a románokat, hogy a mostani rossznak nem mind a magyarok az okai, méghozzá oly módon, „hogy egyik népfaj a másik ellen ne ingereltetné, hanem inkább türelem és barátságra unszoltatná” (111. o.). Ugyanakkor nézeti szerint mindenki pecsovics, aki nem hisz a magyarok győzelmében. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a magyarok, illetve a székelyek cselekedeteit kritikátlanul szemléli. A székelyeknek például szemére veti, hogy az agyagfalvi gyűlésen tett ígéreteiket nem tartották be, de kritikusán értékelte az uniót megszavazó kolozsvári országgyűlést is. Szerinte nem kellett volna „oly nagy lármát ütni Kolozsvárt, Vásárhelyt és egyebütt annyi sok

és a másrészt ingerlő, bosszantó meneteket tartani” (27. o.).

A visszaemlékezés forrás értékét e háborús hónapok eseményeivel kapcsolatban nagymértékben meghatározza az a tény, hogy szerzője ízig-vérig civil. A katonaság tevékenysége bírálatának egyik leggyakoribb tárgya. A könyv átfogó képet nyújt arról, miként zsarolta a gyulafehérvári garnizon legénysége a gyulafehérvári polgárokat, miként loptak a román szabadcsapatok és határőrök, de az erdélyi magyar hadseregnek is kijut a bírálatból, tegyük hozzá, jelenlegi ismereteink szerint nem teljesen alaptalanul. László Elek szerint a honvédségben a „tisztetek zsarnokok, dolyfösök, mindent, ki nem vala katona féle, megvetők, lenézők, lepecsovicsozók. A közemberrel gorombák, erőszakosok, kéméletlenek (sic!) voltak a föld népe iránt, a magyarokat sem kivéve, úgy annyira, hogy a császáriak egy cseppet sem voltak gorombábbak, mint a mi szabadítóink” (179. o.). Ez a kritikus, helyenként önkritikus szemlélet e visszaemlékezés egyik legnagyobb értéke, amely szerzőjének a katonasággal szembeni averziói ellenére számos hadtörténetileg is lényeges megfigyelést tartalmaz.

Vitathatatlanul értékesek a gyulafehérvári polgárok mindennapjait, félelmeit és reményeit bemutató részek is. Ezek további adatokkal gazdagítják az eddig javarészt a helytörténeti irodalomból származó ismereteinket. Figyelembe kell vennünk, hogy a háború mindennapjainak a polgári lakosság hétköznapijaira gyakorolt hatásáról még alig tudunk valamit, így e visszaemlékezés ebből a szempontból is hiányt pótlónak tekinthető.

Hasonlóan értékesek az egyháztörténeti megjegyzések is, noha itt figyelembe kell venni, hogy a szerző 1848 júliusában, miután Kovács Miklós erdélyi püspök már harmadszor szállította le fizetését, elhagyta korábbi munkahelyét. Az emlékirat szerzője egyúttal a kor tipikus liberális katolikusa, aki mentegetőzik a vakbuzgóság vádjával szemben, mikor bevallja, hogy „kivált ünnepnapokon a templomot gyakorolni mindenkor lelki vigasztalásomra szolgált, mert mindég talál ott az ember valamit, ami a szívet lágyítja, a lelket nemesíti és magas gondola-

tokra ragadja” (98. o.). Támogatta a szertartások, különösen a protestánsok érzékenységet sértő szertartások eltörlését (pl. karácsonyi éjjeli mise). „El kellene hagyni – folytatja – a mise alatti ájtatatoságot háborgató csengettyűvel való pénzgyűjtést is. S el kellene hagyni kivált az oly helyeken, ahol sok protestáns és kevés a katolikus a nyilvános processiókat [körmeneteket] is” (58. o.). Ezek után nem meglepő, hogy a kolozsvári zsinatnak a papok házassodhatása melletti határozatát is üdvözölte. Szerinte 60-70 (latin szertartású) római katolikus pap házassága is jelentősen befolyásolná Erdélyben a demográfiai helyzetet a magyarok javára. A katolikus papság viseletével általában elégedett a szabadságharcban, kivéve természetesen a püspökét.

Aki itt valamilyen elfogult, bosszútól sugárzó replikát vár az egykori püspöki alkalmazottól, annak csalódnia kell. László Elek ugyanis Kovács Miklós erdélyi püspök tevékenységének szigorú, de következetes, liberális szellemű kritikáját nyújtja. Megemlíti, hogy a püspök a robot eltörlését követően alkalmazottai fizetését a felére szállította le, de ugyanakkor a gyulafehérvári nemzetőrök számára 300 pengőforintot adományozott. Kifogásolja az uradalmi tisztviselőknek álmáshelyükre utasítását a polgárháború kitörését követően. Nehezményezi a Zalatnáról elmenekült Szabó János (1819-1879) római katolikus lelkésszel szembeni bánásmódot. A püspök ugyanis nem vállalt értekezességet a várparancsnokság előtt, így a menekült papnak a püspökétől kapott 5 forinttal tovább kellett utaznia (36-37. o.).

Amikor a papság rossz emberismeretéről beszél, ismét püspökét említi példaként, „akihez mind itt [ti. Gyulafehérváron – Z. P.], mind Kolozsvárt a legcudarabb, és megjegyzetebb emberek voltak a bécjárósok, tanácsadók s úgy szólva házi barátok. A derék emberket, hív szolgálait nem szereti, üldözi, nem jutalmazza, így ezen forradalom alatt némely tisztjei, tisztnei, vagy ezeknek gyermekei az Alsóvároson gyakorlatban lévő oláh vándorlások és gyilkolásoktól félve éjszakánként a várbeli püspöki residentiában szoktak hálalni. Amit a püspök meg tudván, a kulcsáron kívül mind kitiltotta onnan őket.

Pedig bizony ott a kongó üres szobákban eltértek (sic! „elfértek” helyett – Z. P.) volna, de alkalmasint attól tartott, hogy az ő konyhájáról fognak élni (67. o.). Végül azért is elmarasztalja ordináriusát, mert még a barátjának sem segített (adott kölcsön), amikor az bajban volt. Összességében tehát az irgalmasság és a könyörületesség hiányát veti püspöke szemére. Erélyesen elítélte Hám János kinevezett esztergomi érseket is, amiért hálaadó szentmisét mutatott be a cs. kir. crók győzelméért (166. o.). Az ilyen ingadozó, politikailag megbízhatatlan főpapok helyett szívesebben látta volna a prímási székben Erdély radikális, köztársasági beállítottságú népszónokát, Bardocz Jánost (1821-?).

A kötetet sajtó alá rendező Sávai János gondoskodott ugyan a szövegben szereplő latin, illetve román nyelvű kifejezések lefordításáról, de mint az utószóban maga is elismerte, az „cseményekről készült számos beszámoló és értékelés miatt” mellőzte „László Elek értesüléseinek kiigazítását”. Amit nem is csodálhatunk, hiszen a kötet sajtó alá rendezője mindössze Szilágyi Farkas és Asztalos Miklós egy-egy munkáját, valamint az Erdély története III. kötetét használta (a vonatkozó részt Miskolczy Ambrus írta), de Erdély történetét, az 1848-49-es szabadságharc történetét, valamint Gyulafehérvár történetét nem ismerte kellő mélységben. Jellemző például, hogy a 299. jegyzetben úgy tájékoztatja az olvasót, hogy Csány László (akinek a nevét itt helytelenül „Csányi”-nak írta) 1849 májusától volt közlekedési miniszter, majd ezt követően kormánybiztos (225. o.). A valóság ezzel szemben az, hogy Csány 1848 nyarától kezdődően volt teljhatalmú országos biztos, októbertől a feldunai hadtest mellett, 1849 februárjától pedig Erdélyben. 1849 májusától pedig egészen a szabadságharc bukásáig (pontosabban 1849. augusztus 11-ig) a Szemere-kormány közmunka- és közlekedésügyi miniszterként tevékenykedett.

Apróságok – gondolhatnánk. Igen, de sajnos sokat sejtető apróságok. Sávai János nem ismeri többek között Gyulafehérvár ostromának eddig feltárt részleteit, többek között Koós Ferenc, Franz Rieger, Dionisiu

Thalson, Egyed Ákos, Csikány Tamás stb. c. témakörben publikált írásait. Aligha véletlen, hogy mélyen hallgat a gyulafehérvári ostrom cseményeiről is. Így nem tudott a szakszerű forráskiadás feltételeinek megfelelni.

Ráadásul még azzal is terheli az olvasót, hogy a naplóhoz egy több ponton zavaros és a napló olvasását cseppet sem megkönnyítő utószót illesztett. Mindjárt kezdetben leszögezi, hogy a napló nem az Erdélyben élő népek által elkövetett bűnök leleplezése akar lenni, hiszen: „a bécsi udvar által megtestesített abszolutista, csak pénz hatalom-isten monstrumnak (sic!) lettek a népek áldozatai” (202. o.). A főbűnös tehát az osztrák politika, amelynek minősítésére Sávai a „hiénamagatartás”-t tartja helyénvalónak. Az erdélyi politika nagy kérdéseit, a jobbágyszabadítást, a románság sérelmeit, a százszok unióellenes beállítottságának okait, a határőrezredek problémáját stb. mindeközben ügyesen mellőzte. Ennél még a kortárs László Elek is alaposabban tudta elemezni az cseményeket. Egyébként Sávai a naplóírórt is félreérti, hiszen azt írja: „az aljas rafinériával szított gyűlölet fel-fellobban benne honfitársaival szemben” (201. o.), s ezt követően elfelejt utalni László Elek toleráns megjegyzéseire, mindenekelőtt arra, hogy ő a nemzetiségi problémákat a románok felvilágosításával és nem a kiirtásukkal kívánja megoldani.

Sávai tehát a napló jelentőségét mindössze abban véli felfedezni, hová juttatja az embereket a népeket egymásra uszító propaganda. A bevezető gondolatokat követi az utószóban az „Alsófejevármegye, 1848/49” cím alatt összefoglalt egyveleg, amelynek első része Szilágyi Sándor monográfiájának sajátos szemléletű kijegyzetelése, nagy hibákkal, Andrei Șaguna erdélyi román ortodox püspököt például görög katolikus püspöknek titulálja (205. o.). Ezt követi egy László Elek életéről szóló rész, ahol az átlagosnál kevesebb hibával találkozhatunk, de azért itt is fellelhetünk egy súlyos tévedést. Nem ismeri ugyanis az 1848-as kolozsvári zsinat határozatait, s így azzal sincs tisztában, hogy ott a többség valóban a papság nőülésének engedélyezése mellett foglalt állást. Az más lapra tartozik, hogy egy ilyen

egyházfegyelmi rendelkezés megváltoztatására valójában ez a fórum jogosult-e, vagy sem (111., 214. o.).

Nem makulátlan a Kovács Miklós püspök szerepéről szóló néhány oldal sem. Először is az idős ordinárius tevékenységéről nem sokat tudhatunk meg, másrészt a szerző a „Kossuth-kormány” (sic!) katolikusok jogait sértő politikájával magyarázta, hogy a főpapok közül sokan „aggodalommal és félclemmel nézték az eseményeket” (216. o.). A szerző „a legfelsőbb vezetés” tétovázásának tulajdonítja az eredménytelen gyulafehérvári ostromot, és szemérmesen hallgat arról, hogy az ostromseregnek 1849 június közepéig nemhogy a szabályos várostromhoz, de még a vár hatékonyabb körülzárolásához sem voltak meg a szükséges eszközei, illetve emberanyaga. Arról sem tud az utószó írója, hogy a magyar csapatok 1849. július 25-én szüntették meg a vár ostromát (218. o.). A kamarilla aknamunkájának lendületes elítélése kapcsán Sávai utalhatott volna arra, hogy ilyen kormányzati szerv az Osztrák Császárságban nem volt, ezzel a kifejezéssel a kortársak az államértekezletet (Staatskonferenz) illették.

Az utószó harmadik része a napló eredeti mondanivalójától eltérve, az erdélyi katolikus papság szerepét tárgyalja az 1848-as forradalomban, a már megszokott színvonalon. „Forradalom, vagy polgárháború?” – teszi fel a kérdést, amelyre természetesen elfelejt válaszolni. Itt némileg zavaró, hogy ismét Kovács Miklós szerepét fejtegeti a szerző, akiről egyszer már adott egy hevenyészett értékelést. Az pedig egyenesen bosszantó, hogy Windisch-Grätz cs. kir. tábornagyot a Tömösi-szoroson keresztül szalasztotta „román területre” (225. o.). Furcsa az is, hogy ez a gondolatmenet a Függetlenségi Nyilatkozat fogarasi megünneplésével zárul. Most akkor forradalom vagy polgárháború? Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk azon, hogy az „igaz emberiség tanúi”-ról közölt összeállításnak az élén díszleg Ioan Axente-Sever neve, aki Nagyenyed polgári lakosságának lemeszárásával tett szert kétes értékű hírnévre.

Végül a szabadságharcban részt vett katolikus papok rövid életrajzgyűjteményével

találkozhatunk a kötetben. Ez egyrészt nem kapcsolódik szervezen a naplóban foglaltakhoz, másrészt az életrajzokból az éppen nem derül ki, milyen szerepet játszott az illető a szabadságharcban. Az itt közölt adatok sem felelnek meg minden esetben a valóságnak, ráadásul a vonatkozó egyháztörténeti szakirodalmat (pl. Szentkatolnai Bakk Endre munkáját) sem forgatta Sávai. András Pál Rafael esetében (Sávainál tévesen: András Rafael) például hiányzik a születési hely és időpont (Csíksomlyó, 1815. augusztus 8.), a papi életpályák ilyen esetben szokásos adatai: a ferences rendbe történő belépés dátuma (1833. szeptember 27.), a papszentelés dátuma (1840. június 28.). Nem értesülhetünk arról, hogy András a marosvásárhelyi ferences rendház főnökeként 1848-ban támogatást nyújtott a mezőszegi menekülteknek, majd magyarbarát politikai állásfoglalásai miatt elmenekült a császári hadsereg elől, illetve hogy tábori lelkesítő szolgálatot vállalt a honvédségben. Homályban marad az is, hogy a szabadságharcot követően Karl Schwarzenberg herceg erdélyi kormányzó a „renitens” szerzetes külföldi internálása mellett foglalt állást. Nem tudhatjuk meg, hogy a Mack-féle székelyföldi összecsüvés résztvevőjeként elítélt pap 1857-ben Kufsteinből szabadult, mint ahogy azt sem, hogyan alakult élete 1893. február 18-án bekövetkezett haláláig (1858-tól 1869-ig mocsai lelkész, 1872-től 1879-ig házikáplán Jósika Samu bárónál).

Valamennyi életrajz hibáinak kijavítása meghaladná ennek a könyvismertetésnek a kereteit, de ez a fontosabb példa is demonstrálja, hogy a vonatkozó szakirodalom mellőzésével és a levéltári anyagok figyelmen kívül hagyásával nehéz tudományos eredményeket elérni a történettudományban. Ezt tükrözi a kötet utolsó lapjain látható képmelléklet is. Itt nem képeket, hanem a szabadságharc időszakából származó nyomtatványok fénymásolatát találhatjuk, természetesen hiányoznak a lelőhely adatai. Sajátosra sikerült a 7. számú melléklet meghatározása. „A magyar csapatok győzelmi zászlajának felszentelési beszéde” – olvasható a kötetben. Eltekintve attól, hogy a magyar csapatoknak nem volt „győzelmi zászlaja” (a forrás is

győzelmi és zászlószentelési beszédről szól), itt a 14. (1. székely) határőr-gyalogezred 2. zászlóalja zászlójának felszentelésén elmondott beszéd olvasható.

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy Sávai János értékes forrás közlésére vállalkozott, amikor sajtó alá rendezte László Elek gyulafehérvári polgár naplóját. Sajnos a feladat nagyságához a sajtó alá rendező nem tudott felnőni. A naplóíró tévedéseinek korrekciója hiányzik, sőt megállapíthatjuk, hogy a szabadságharc eseményeit átélő egykori

ügyvéd árnyaltabban és pontosabban látta az eseményeket, mint későbbi utóda, aki megjelentette a naplót, de nem ismerte sem a szabadságharc, sem az egyháztörténet szakirodalmát. A hatalmas mennyiségű szakmai hiba és tévedés jelentősen csökkenti a kötet értékét, s ezért felelősség terheli a kötet lektorát, Nagy Lászlót is.

Zakar Péter